

УДК 343.98:343.343.5

Давиденко Віктор Валерійович –
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

Davydenko Viktor – Researcher of
criminology and forensic medicine
department of National Academy of
Internal Affairs

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ ЧИ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

SPECIAL CHARACTERISTICS OF INVESTIGATION OF ABSENCE WITHOUT LEAVE FROM A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE IN COMBAT ACTION CONDITIONS OR DURING WAR CONFLICT

Розглянуто особливості розслідування злочинів, пов'язаних із самовільним залишенням військовослужбовцями військової частини або місця служби в разі ведення бойових дій чи військового конфлікту. Визначено тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах бойової обстановки. Висвітлено та проаналізовано переконання працівників військових прокуратур і військовослужбовців щодо окремих питань розслідування в зазначених умовах слідчої ситуації.

Ключові слова: розслідування військових злочинів; самовільне залишення військової частини; версיוвання; огляд місця події; розшук підозрюваного; затримання розшукуваного військовослужбовця; допит підозрюваного; фіксування слідчих (розшукових) дій.

Рассмотрены особенности расследования преступлений, связанных с самовольным оставлением военнослужащими воинской части или места службы в случае ведения боевых действий или военного конфликта. Определены тактические особенности проведения следственных (розыскных) действий в условиях боевой обстановки. Проанализированы и освещены взгляды работников военных прокуратур и военнослужащих по отдельным вопросам расследования в указанных условиях следственной ситуации.

Ключевые слова: расследование воинских преступлений; самовольное оставление воинской части; построение следственных версий; осмотр места происшествия; розыск подозреваемого; задержание разыскиваемого военнослужащего; допрос подозреваемого; фиксация следственных (розыскных) действий.

The article highlights special characteristics of investigation of crimes related to absence without leave from a military unit or a place of service in combat action conditions or during war conflict.

The relevance of researching the issues of investigation of military crimes related to the evasion of military service in complex environment of protecting the sovereignty and territorial integrity of Ukraine by its Armed Forces has been substantiated.

The authors analyzed and highlighted the viewpoints of military prosecution service officers and the Armed Forces of Ukraine servicemen on specific issues of investigation under the investigative situation conditions complicated by combat actions.

The starting point of the aforesaid type of crime investigation is formation of investigative theories and planning of investigative (search) actions aimed to confirm or refute thereof. In particular, the formation of theories in combat action conditions or during war conflict shall be conducted with regard to the real reasons and conditions due to which a military serviceman can be absent from a military unit or place of service. Primarily, such reasons are the military serviceman's death in combat, abandoning the dead in battlefield during deployment of the units, getting wounded, contusion and evacuation of a military serviceman, being helpless, being held captive, as a hostage, staying at civilians etc.

During the search of a military serviceman it shall be reasonable to take into consideration the possibility of his/her armed resistance. That is why the suspect identity and circumstances under which he/she committed a crime should be thoroughly examined in the first place.

During the search and pursuit of an armed criminal one should plan and carry out the joint actions together with the Military Law-Enforcement Service servicemen authorized to take physical coercion measures, apply special tools and use firearms.

During the carrying out of separate investigative (search) actions the investigator should consider the possibility of fast-changing operational environment in the combat action area. Therefore he/she should act expeditiously, use technical tools he/she authorized to use and do not expose the participants of investigative actions to excessive risk.

Keywords: investigation of military crimes; absence without leave from a military unit; formation of investigative theories; examination of incident site; search of a suspect; apprehension of a wanted military serviceman; interrogation of a suspect; recording of investigative (search) actions.

В Україні тривалий час поза увагою вчених-криміналістів залишалися питання щодо методики розслідування військових злочинів. Лише протягом останніх років на монографічному рівні криміналістичному забезпеченню розслідування окремих військових злочинів присвячено праці вітчизняних учених А. Г. Воєводи [1], В. С. Давиденка [2], О. С. Ткачука [3].

Військово-політична напруженість в Україні свідчить про актуальність напрацювань із питань криміналістичного забезпечення діяльності слідчого в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Тому питання, пов'язані з розслідуванням зазначеного виду військових злочинів, в Україні досліджуються вперше.

Сучасне становище в нашій державі та залучення Збройних Сил України до виконання характерних обов'язків є емпіричним підґрунтям формування окремої криміналістичної методики розслідування злочину, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу (КК) України. Саме тому в дослідженні

ми максимально використали можливості вивчення кримінальних проваджень, статистичні дані, опитування працівників військових прокуратур, військовослужбовців Збройних Сил України з питань учинення, розкриття, розслідування та запобігання злочинів, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби.

На нашу думку, насамперед, доцільно розглянути типові версії щодо відсутності розшукуваного військовослужбовця за місцем служби в умовах ведення бойових дій або військового конфлікту.

У період бойових дій версіювання зумовлено особливостями слідчої ситуації як інформаційного середовища, у якому відбувається розслідування військового злочину, конкретними обставинами й умовами розслідування, за яких слідча ситуація передбачає різні аспекти роботи слідчого [4, с. 427].

Таким чином, версіювання в умовах бойових дій чи військового конфлікту повинно здійснюватися з урахуванням реальних причин та обставин, за яких військовослужбовець може бути відсутній у військовій частині чи за місцем служби, а саме:

відсутність військовослужбовця зумовлена його загибеллю під час бою, від випадкової кулі, мінометно-артилерійського обстрілу чи бомбо-штурмової атаки, зокрема труп не знайдено, знищено або відбулися його зміни, що виключають ідентифікацію. Окремо доцільно розглядати й можливість залишення трупа військовослужбовця на полі бою під час відступу військ, якого потім поховали противник чи місцеві цивільні особи;

відсутність військовослужбовця внаслідок його поранення, контузії та евакуації з поля бою, зокрема його потрапляння в непритомному стані до медико-санітарних служб інших військових частин, потрапляння на лікування до цивільних медичних закладів чи до окремих цивільних осіб;

відсутність військовослужбовця у військовій частині зумовлена його потраплянням під час бою чи відступу до іншої військової частини або партизанського табору;

військовослужбовця захоплено в полон;

військовослужбовець відстав від свого підрозділу чи військової частини під час маршу, передислокації, військового ешелону тощо;

розшукуваний військовослужбовець дезертирував у тил або на територію, захоплену ворогом;

розшукуваний військовослужбовець зрадив Батьківщині та перейшов на бік ворога.

Крім цього, залежно від слідчих ситуацій розслідування в умовах бойових дій або військового конфлікту, можуть бути висунуті й інші версії, що також є логічним підґрунтям і підставою для подальшого планування окремих слідчих (розшукових) дій задля їх перевірки.

Так, 34 % опитаних прокурорсько-слідчих працівників зазначили, що порядок та перелік слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій залежатиме від строку самовільного залишення військової частини, місця служби, інших особливостей слідчої ситуації та висунутих розшукових версій.

За умов нещодавнього самовільного залишення військової частини, до розшуку й переслідування злочинця також доцільно залучити особовий склад військової частини, застосовувати оточення та прочісування певної місцевості, блокування транспортних чи інших шляхів пересування. Вірогідність розшуку втікача значно підвищить застосування службової собаки, детальне опитування не лише військовослужбовців військової частини, а й цивільних осіб за її межами, прогнозування місця перебування (переховування) злочинця й організування засідок [5, с. 113].

Отже, прогнозування поведінки військовослужбовця-втікача ґрунтуватиметься на наявній у слідчого вихідній інформації, зокрема відомостей стосовно самої особи підозрюваного. Особливу увагу доцільно приділити вивченню його психологічних і психічних рис та якостей, знання яких дасть змогу слідчому передбачити подальші дії й учинки, зрозуміти їх причинну зумовленість і зв'язок із навколишнім середовищем, наявними умовами й умовами, що передували події злочину та стали рушійною силою для прийняття особою рішення щодо переховування [6, с. 32].

У плануванні окремих слідчих дій, на нашу думку, суб'єкт розслідування зобов'язаний передбачати максимально ефективні умови їх проведення. Так, у слідчій ситуації, ускладненій умовами воєнного стану або бойової обстановки, доцільно ретельно спланувати, ефективно й оперативно виконати окремі слідчі (розшукові) дії безпосередньо в тій військовій частині, у якій зафіксовано самовільну відсутність військовослужбовця.

Найбільш важливим джерелом інформації про подію злочину є огляд місця події. Огляд як слідча (розшукова) дія полягає в безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, пов'язаних з обставинами вчинення кримінального правопорушення. Під час слідчого огляду прокурор, слідчий виявляє (знаходить), досліджує (наскільки це можливо на такому етапі), фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [7, с. 527].

Специфічних особливостей набуває тактика слідчого огляду під час розслідування військових злочинів за складних умов бойових дій, військових навчань, пішої чи механізованої передислокації військ, перебування підрозділів в оперативних районах розгортання та маневрування. Зазначені обставини є характерними для швидкої зміни оперативної, слідчої ситуації, та вимагатимуть від осіб слідчо-оперативної групи мобільності, майстерності та вміння швидко й ефективно реагувати на всі зміни слідчої ситуації.

Крім того, таких ускладнених обставин ефективному проведенню розшуку військовослужбовця за гарячими слідами, ефективності пошуку, сприятиме суб'єктивний спосіб огляду місця події та вибірковий слідчий огляд, тобто огляд за ситуаційними вузлами з першочерговим дослідженням тих ділянок місця події, на яких, на думку слідчого, можуть бути зосереджені сліди й інші об'єкти, найбільш важливі для швидкого розшуку злочинця та розкриття злочину. У разі виявлення схованок, що облаштував злочинець, поблизу їх доцільно організувати засідку з метою подальшого затримання злочинця [8, с. 25, 28].

За умов слідчої ситуації, ускладненої військовими маневрами, передислокацією (перевезенням) військових підрозділів, отриманню криміналістично-важливої інформації

сприятиме витребування та вивчення військової документації, у якій відповідно до часу та місця фіксуються конкретні дані й особливості внутрішньої служби під час перевезення військ.

Такими можуть бути, наприклад, військові перевізні документи, маршрутний лист, відомість наряду варти, затверджений табель постів, інструкція начальника варти та, за необхідності, інші документи, оформлені відповідно до вимог ст. 223, 379 Закону України «Про Статут внутрішньої Служби Збройних Сил України». За потреби слідчий може витребувати витяги з цих документів чи їх копії, необхідний список особового складу підрозділу, групи чи маршової команди. Отримані джерела інформації, її аналіз та співставлення з іншими об'єктивними обставинами можуть дати відповіді на питання щодо особливостей передислокації військових підрозділів, нештатні ситуації та надзвичайні події, що відбулися. Інформація про особовий склад, його перебування й особливості несення служби сприятиме визначенню свідків-очевидців, а також осіб, які своїми діями або бездіяльністю могли посприяти підозрюваному в учиненні злочину.

Ураховуючи особливості вчинення злочину та його досудового розслідування в районі військового конфлікту, на початковому етапі розслідування проводять комплекс невідкладних розшукових заходів, спрямованих на блокування маршрутів найбільш вірогідного пересування розшукуваного військовослужбовця, його пошук та затримання в місцях можливого перебування після вчинення злочину. Отже, розшук військовослужбовця за «гарячими слідами» передбачає вжиття таких заходів: а) обстеження всіх приміщень військової частини, базового польового військового табору та прилеглої території; б) безпосереднє переслідування розшукуваного військовослужбовця; в) оточення та прочісування визначених ділянок місцевості; г) спрямування орієнтувань на затримання розшукуваного в ОВС, військові комендатури, блокпости маршрутами його можливого переміщення; д) організування спостереження та засідок, у яких найбільш вірогідно може з'явитися розшукуваний [4, с. 441–442].

З особливою відповідальністю й обережністю слід ставитися до розшуку військовослужбовця, який самовільно

залишив військову частину зі зброєю. Так, 31 % опитаних працівників прокуратури зазначили про вчинення таких злочинів під час несення служби в складі варті, несення бойового чергування, охорони державного кордону тощо; 26 % респондентів указали на вчинення злочину з бойовою вогнепальною, холодною зброєю, або спеціальними засобами; 20 % практичних працівників погодились із думкою про вчинення цих злочинів із використанням військових транспортних засобів, що становлять підвищеного небезпеку.

За таких надзвичайних умов досудового розслідування розшукову роботу доцільно планувати спільно з підрозділами Військової служби правопорядку, яка, відповідно до ст. 3, 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р., зобов'язана сприяти в межах своєї компетенції органам досудового розслідування щодо розшуку та затримання військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини, забезпечення безпеки дорожнього руху, виконання доручень слідчого й прокурора.

Відповідно до ст. 9–11 зазначеного Закону, Військова служба правопорядку має право застосовувати під час здійснення службових обов'язків заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Розшук і переслідування озброєного військовослужбовця доцільно поєднати з оперативним витребуванням інформації про особу розшукуваного. Таку інформацію можна отримати з обліково-послужної картки, медичної книжки, службової та медичної характеристики, службової картки, інших військових облікових документів, що містять інформацію про особу [9, с. 7].

Не менш важливе значення матиме отримання з офіційних військових джерел достовірних даних про оперативну обстановку в місцях військових маневрів, перевезення чи передислокації підрозділу в районі розгортання (зосередження) військ, ведення бойових дій, або в місцях тривалої дислокації військової частини. Ця інформація сприятиме слідчому за реальними фактами діагностувати слідчу ситуацію з урахуванням не лише користі доказового значення певних слідчих (розшукових) дій, а й дасть змогу спрогнозувати негативний розвиток слідчої ситуації, а також можливий негативний вплив свого втручання в роботу військового

управління чи особового складу, передусім в умовах складної оперативної (бойової) обстановки. За таких складних обставин ми погоджуємося з думкою, що нерішучість слідчого та зволікання з проведенням слідчих (розшукових) дій також може зашкодити, адже оперативна обстановка є мінливою, оскільки може відбутися передислокація конкретної військової частини чи підрозділу, у якому вчинено злочин. Унаслідок цього слідча ситуація лише погіршиться, ускладниться або унеможливиться проведення слідчого огляду чи інших слідчих (розшукових) дій [10, с. 100].

Показником результативності слідчих (розшукових) дій буде своєчасне виявлення та затримання розшукуваного військовослужбовця. На нашу думку, доцільно розглянути й особливості затримання військовослужбовця, якого розшукують, в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. За таких обставин підвищується вірогідність наявності в підозрюваного зброї, боєприпасів, спеціальних засобів, а також можливості чинення збройного опору. Особливостями планування затримання таких підозрюваних є:

- з'ясування наявності в розшукуваного конкретних видів зброї чи спеціальних засобів;

- визначення рівня вмінь військовослужбовців у сфері використання певного озброєння чи спецзасобів;

- з'ясування питань щодо фізичного стану розшукуваного, його фізичної та спеціальної підготовки, володіння прийомами рукопашного бою тощо;

- установлення наявності в розшукуваного транспортного засобу й унеможливлення скористатися ним;

- вивчення місцевості, на якій переховується розшукуваний, з'ясування шляхів і можливостей прихованого шляху підходу правоохоронців до місця затримання, а також можливої втечі підозрюваного;

- завбачлива евакуація сусідів, за необхідності – мешканців навколишніх будинків;

- розміщення групи спостереження й забезпечення її ефективними засобами зв'язку та маскування;

- виставлення оточення навколо місця переховування розшукуваного, з метою недопущення до місця затримання

та можливого збройного опору сторонніх осіб або транспортних засобів;

визначення системи озброєння членів слідчо-оперативної групи, індивідуального захисту, екіпірування тощо, з огляду на можливість опору та рівень його небезпеки.

Також учасники групи затримання повинні бути забезпечені необхідним транспортом, засобами зв'язку. Відповідно до рівня небезпеки слідчої ситуації для життя та здоров'я учасників затримання, необхідно забезпечити наявність у районі оперативних дій медичного працівника, а за необхідності – бригади швидкої допомоги.

На нашу думку, не менш важливим буде висвітлення окремих питань стосовно допиту підозрюваного в бойовій обстановці або в районі збройного конфлікту. За таких умов допит підозрюваного слід провести негайно, а за невідкладних випадків, відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України, – і в нічний час.

Під час ведення бойових дій слідчому потрібно адаптуватися до реальних обставин, провести допит за першої можливості та не заважати своєю присутністю іншим військовослужбовцям виконувати свої службові обов'язки.

Щодо цього переконання цілком слушною є думка С. В. Малікова, який стверджує, що в умовах бойової обстановки в районах збройного конфлікту, з огляду на нестачу часу, первинний допит особи може бути виконано прискорено за тимчасово скороченою програмою [4, с. 362].

У разі допиту підозрюваного в екстремальних ситуаціях можуть бути використані також прийоми психологічного впливу, які, на думку Ф. М. Сокирана, сприятимуть активізації установок та емоційно-вольової сфери, уточненню умов сприйняття фактів певної події, постановці запитань, що збуджують або послаблюють емоційний стан допитуваного [11, с. 39–40].

Для прискорення та максимального забезпечення фіксування слідчих (розшукових) дій у районах збройного конфлікту чи ведення бойових дій, слідчому необхідно використовувати відеокамеру або цифровий диктофон, записи яких також можуть бути використані під час судового засідання.

Підбиваючи підсумки, доцільно зазначити, що в разі повторних чи додаткових допитів свідків або підозрюваних у районах ведення бойових дій доцільно керуватися як загальними тактичними правилами проведення допитів, так і сучасними напрацюваннями вчених-криміналістів, психологів та інших фахівців, що сприятимуть удосконаленню окремих криміналістичних методик. Аналіз результатів допиту й оцінка отриманої інформації також допоможуть слідчому спрогнозувати поведінку допитуваного впродовж наступного етапу розслідування злочину та попередити негативний розвиток слідчої ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воєвода А. Г. Основні положення методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил водіння або експлуатації військових машин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Воєвода Андрій Григорович. – К., 2014. – 253 с.
2. Давиденко В. С. Розслідування насильницьких злочинів, вчинених військовослужбовцями: проблеми тактики та методики : [моногр.] / В. С. Давиденко. – К. : Атіка, 2010. – 272 с.
3. Ткачук О. С. Судове слідство у кримінальних справах про насильство серед військовослужбовців : [моногр.] / О. С. Ткачук. – К. : КНТ, 2007. – 172 с.
4. Маликов С. В. Военно-полевая криминалистика / С. В. Маликов. – М. : За права военнослужащих, 2008. – Вып. 86. – 512 с.
5. Багратян А. Л. Особенности расследования самовольного оставления воинской части или места службы по законодательству Российской Федерации и Республики Армения (сравнительно-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Багратян Азат Людвигович. – М., 2009. – 183 с.
6. Коновалов Е. Ф. Розыскная деятельность следователя / Е. Ф. Коновалов. – М., 1973. – 56 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. комент.] / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1328 с.

8. Лавров В. П. Расследование преступлений по горячим следам : [учеб. пособие] / В. П. Лавров, В. Е. Сидоров. – М. : ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – 57 с.

9. Памятка для молодых военных следователей о первичных и неотложных следственных действиях / Следственный отдел военной прокуратуры Краснознаменного Киевского военного округа. – К., 1971. – 25 с.

10. Давиденко В. С. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Давиденко Валерій Степанович. – К., 2006. – 313 с.

11. Сокиран Ф. М. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій [посіб.] / Ф. М. Сокиран, М. Ф. Сокиран. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 160 с.